

Karol Sułkowski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

lorak_1995@o2.pl

Mediacja w polskim prawie karnym

Mediation in Polish Criminal Law

STRESZCZENIE

W opracowaniu zostały omówione instytucje mediacji oraz charakter postępowania mediacyjnego w polskim prawie karnym na podstawie Kodeksu postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r. W pierwszej części pracy autor przedstawia używane definicje mediacji, następnie omawia zarys historyczny i kształtowanie instytucji mediacji, podmioty mediacji, terminy, podmioty uprawnione do bycia mediatorem oraz wymagania im stawiane, a także przesłanki uniemożliwiające bycie mediatorem. Następnie wskazano zasady, jakimi winna rządzić się mediacja. Ponadto zostały opisane akta sprawy, przesłanki kwalifikujące sprawę do mediacji, wymagania dotyczące sprawozdania, a także ugoda kończąca postępowanie mediacyjne. Na końcu wskazano przepisy dodatkowe, które umożliwiają stosowanie instytucji mediacji.

Słowa kluczowe: mediacja; postępowanie karne; postępowanie mediacyjne

DEFINICJA MEDIACJI

W doktrynie mediację definiuje się na wiele sposobów. Mediacja to dobrowolne negocjacje między jednostkami lub grupami pozostającymi w konflikcie karnym z udziałem mediatora mającego za zadanie podtrzymywanie i ułatwienie przebiegu tych negocjacji bez narzucania stronom rozstrzygnięcia¹. To także dobrowolna, poufna metoda rozwiązywania sporu, w której strony sporu, z pomocą bezstronnego i neutralnego mediatora, samodzielnie dochodzą do porozumienia². Instytucję

¹ I. Kitala-Dudek, *Mediacja w sprawach karnych*, [www.mediacje.pl/files/0_prawo/1%20001007%20mediacje%20w%20sprawach%20karnych%20\(IKD\).pdf](http://www.mediacje.pl/files/0_prawo/1%20001007%20mediacje%20w%20sprawach%20karnych%20(IKD).pdf) [dostęp: 10.12.2017].

² www.mediacja.gov.pl [dostęp: 21.07.2017].

mediacji na gruncie prawa karnego można określić jako szereg działań podejmowanych przez podejrzanego albo oskarżonego i pokrzywdzonego, mających na celu rozwiązanie konfliktu między stronami przy udziale mediatora, którego zadaniem jest podtrzymywanie i ułatwianie przebiegu negocjacji bez narzucania własnych poglądów i rozwiązań przedmiotowego konfliktu³.

Zdefiniowanie instytucji mediacji znalazło również miejsce w Rekomendacji nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.⁴ Definiuje ona mediację jako proces, w którym oferze i sprawcy daje się możliwość dobrowolnego aktywnego uczestniczenia w rozwiązywaniu problemów powstałych wskutek przestępstwa – przy pomocy bezstronnej osoby trzeciej lub mediatora. Warto też przedstawić definicję mediacji stosowaną przez Ministerstwo Sprawiedliwości, które mediację określa jako próbę doprowadzenia do ugodowego, satysfakcjonującego strony rozwiązania sporu na drodze dobrowolnych negocjacji prowadzonych przy udziale trzeciej osoby, neutralnego i bezstronnego mediatora, który wspiera przebieg negocjacji, łagodzi powstające napięcia i pomaga w dojściu do porozumienia⁵. Definicją taką posługuje się m.in. E. Bieńkowska oraz znacząca część doktryny, dlatego w opracowaniu mediację należy rozumieć z perspektywy definicji używanej właśnie przez Ministerstwo Sprawiedliwości. Dodatkowo trzeba nadmienić, że funkcjonujące obok siebie definicje mediacji w zasadniczym zrębie są podobne czy wręcz jednakowe, różni je jedynie poziom szczegółowości, a upodabnia negocjacja między minimum dwiema stronami i udział bezstronnej osoby trzeciej.

Ponadto można wyróżnić dwa rodzaje mediacji, a mianowicie mediację bezpośrednią i pośrednią. Na ogół stosowana jest mediacja bezpośrednia, która polega na spotkaniu stron „twarzą w twarz” w obecności mediatora. Natomiast mediację pośrednią stosuje się w przypadkach, gdy strony nie są gotowe na to, aby ze sobą rozmawiać, więc spotykają się indywidualnie z mediatorem, a ten przekazuje im wzajemne propozycje rozwiązań. Strony na wybranym przez siebie etapie mogą przystąpić do mediacji bezpośredniej lub zawrzeć ugodę bez spotkania się⁶. Prawodawca za podstawową uznał mediację bezpośrednią, jednak przewidział także możliwość stosowania mediacji pośredniej, którą opisał w § 15 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych⁷. Przepis ten stanowi, że jeżeli nie jest możliwe

³ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2016, s. 115.

⁴ Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.

⁵ www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje [dostęp: 21.07.2017].

⁶ www.mediacje.lex.pl/czytaj/-/artykul/rodzaje-mediacji-pozwalaja-osiagnac-cel [dostęp: 21.07.2017].

⁷ Dz.U. z 2015 r., poz. 716 z późn. zm., dalej jako: rozp. post. med. sp. karn.

bezpośrednie spotkanie oskarżonego z pokrzywdzonym, mediator może przeprowadzić postępowanie mediacyjne w sposób pośredni, przekazując każdemu z nich informacje, propozycje i stanowisko dotyczące zawarcia ugody i jej treści, zajmowane przez innego uczestnika.

ZARYS HISTORYCZNY

W historii prawa karnego można wskazać trzy główne nurty. Początkowo przeważał model wymiaru sprawiedliwości nastawiony na wymierzenie sprawcy kary, która uważana była za odpłatę. Był to tzw. model retributywny. W kolejnym nurcie występował nacisk na resocjalizację – był to model rehabilitacyjny, wychowawczy. W ostatnich latach dużą popularność zyskał model sprawiedliwości naprawczej, ukierunkowany na naprawienie krzywdy wyrządzonej przestępstwem. Najpełniejszą realizację postulatów ostatniego modelu zapewnia właśnie mediacja. Jak już było wspomniane, podstawą, na której opiera się postępowanie mediacyjne, jest sprawiedliwość naprawcza, która jest sposobem rozwiązywania konfliktów przez przekazanie próby rozwiązania do gestii samych stron. Zakłada ono, że tylko w taki sposób może dojść do realnego naprawienia szkody i wygaszenia konfliktu zaistniałego po dokonaniu przestępstwa. Jest to założenie zbieżne z poglądami abolicjonistów, którzy uważają, że pojęcie zła, które sprawca przestępstwa wyrządza ofierze, należy zastąpić pojęciem konfliktu. Nie ma przestępstwa – twierdzą niektórzy abolicjoniści, jak np. norweski kryminolog N. Christie – natomiast jest konflikt, powinien on więc być rozwiązany, najlepiej przez mediację, a celem ma być restytucja, czyli przywrócenie stanu poprzedniego.

Mimo popularyzacji tych idei już od lat 70. XX w., mediacja w polskim porządku prawa karnego była długo pomijana i niestosowana⁸. Dostrzeganie problematyki sprawiedliwości naprawczej i mediacji w Polsce zaczęło się na początku lat 90. XX w. Na zaproszenie niemieckiej fundacji im. H. Bölla w 1992 r. grupa pracowników ówczesnego Biura Interwencji Senatu oraz przedstawiciele Stowarzyszenia Penitencjarnego Patronat wyjechali do Kolonii. Tam zapoznali się z działalnością niemieckich ośrodków mediacji nadzorujących szczególnie nieletnich sprawców czynu karalnego. Zdobyte umiejętności i doświadczenie oraz znajomość rzeczy doprowadziły do powstania Zespołu ds. Wprowadzenia Mediacji w Polsce. Publicznie został on powołany w grudniu 1995 r. przy Stowarzyszeniu Penitencjarnym Patronat, finansowo był wspomagany przez fundację im. H. Bölla. Założeniem i planem zespołu było wprowadzenie mediacji jako instytucji prawnej do polskiego wymiaru sprawiedliwości. Po 1995 r. na terenie Polski powstały ośrodki mediacji,

⁸ A. Rękas, *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011, s. 7.

w których urzeczywistniano eksperymentalny program mediacji między pokrzywdzonym a sprawcą czynu karalnego w sprawach nieletnich⁹.

Na podstawie umiejętności zespołów zostały opracowane i wprowadzone zmiany w znowelizowanej ustawie z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich¹⁰. Do postępowania karnego instytucja mediacji została wprowadzona Kodeksem postępowania karnego z 1997 r., jednak w mocno ograniczonym zakresie, czego skutkiem było zakończenie jedynie 10 spraw w postępowaniu mediacyjnym w 1998 r. Mimo że nowy Kodeks postępowania karnego obowiązywał od 1 września, czyli przez 4 miesiące, liczba spraw skierowanych do mediacji i zakończonych ugodą była zatrważająco niska. Ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych¹¹ mediacja została wprowadzona do części ogólnej Kodeksu postępowania karnego jako przepisy art. 23a. Zmiana ta skutkowałą wprowadzeniem mediacji na każdym etapie postępowania (zarówno postępowania przygotowawczego, jak i postępowania sądowego), co spopularyzowało tę formę rozstrzygania konfliktów. Instytucja mediacji w polskim prawie karnym od 2003 r. była poddawana jeszcze nowelizacjom, lecz jej zasadniczy charakter pozostał niezmienny.

STRONY MEDIACJI

Odmienne, niż miało to miejsce w latach 1997–2003, obecnie sprawę do mediacji można kierować zarówno na etapie postępowania przygotowawczego, dochodzenia, jak i śledztwa oraz postępowania sądowego. Dlatego też zmienił się katalog podmiotów uprawnionych do skierowania sprawy do mediacji. Na podstawie art. 23a § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego¹² możemy wywnioskować, że sąd lub referendarz sądowy, a w postępowaniu przygotowawczym – prokurator lub inny organ prowadzący to postępowanie, może skierować sprawę do mediacji. Co istotne, w postępowaniu przygotowawczym takie uprawnienie nie przysługuje wyłącznie prokuratorowi, ale także innym organom prowadzącym postępowanie przygotowawcze. Jest to krok w kierunku spopularyzowania tej instytucji i stosowania jej na szerszą skalę. Warto wspomnieć, iż na postanowienie o skierowaniu sprawy do mediacji nie przysługuje zażalenie. W sytuacji, gdy decyzję podejmuje organ dochodzenia, postanowienie to nie wy-

⁹ *O mediacji*, http://mediator.org.pl/o_mediacji/2 [dostęp: 21.07.2017].

¹⁰ Dz.U. z 2016 r., poz. 1654 z późn. zm.

¹¹ Dz.U. z 2003 r., nr 17, poz. 155 z późn. zm.

¹² Dz.U. z 2017 r., poz. 1904, dalej jako: k.p.k.

maga zatwierdzenia przez prokuratora, z tym że może on uchylić ją w trybie art. 326 § 3 pkt 4 k.p.k.¹³

W wyniku takich zabiegów legislacyjnych poszerzył się krąg podmiotów uczestniczących w mediacji, natomiast są nimi na etapie postępowania przygotowawczego pokrzywdzony i podejrzany, a na etapie postępowania sądowego – pokrzywdzony i oskarżony. Aby można było skierować skutecznie sprawę do mediacji, wymagana jest zgoda strony czynnej i biernej postępowania, a w postępowaniu sądowym – pokrzywdzonego i oskarżonego, przy czym nie można domniemywać takiej zgody, wręcz musi być ona wyraźna z racji tego, że mediacja jest dobrowolna. Można wyróżnić dwa tryby skierowania sprawy do mediacji. Pierwszy, kiedy organ kieruje sprawę do mediacji z urzędu, za zgodą strony czynnej i biernej postępowania przygotowawczego albo pokrzywdzonego i oskarżonego w postępowaniu jurysdykcyjnym. Drugi zaś na wniosek strony czynnej lub biernej postępowania albo pokrzywdzonego lub oskarżonego w postępowaniu sądowym. Jednakże z uwagi na wykładnię literalną przepisu w sytuacji, gdy wniosek pochodzi jedynie od jednego z uprawnionych, drugi musi wyrazić na niego zgodę¹⁴. Zgoda na mediację może zostać cofnięta przed wszczęciem postępowania mediacyjnego oraz po jego wszczęciu, aż do zakończenia. Cofnięcie zgody skutkuje niedopuszczalnością wszczęcia bądź kontynuowania postępowania mediacyjnego¹⁵.

Należy też zwrócić uwagę na wyrażoną w drugiej części przepisu art. 23a § 1 k.p.k. zasadę informacji, która nakazuje poinformowanie uczestników postępowania mediacyjnego o sposobie skierowania sprawy do mediacji, celach i zasadach postępowania mediacyjnego, a także o treści art. 178a k.p.k., który wyraża zakaz dowodowy przesłuchiwanie mediatora jako świadka co do faktów, o których dowiedział się od podejrzanego, oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne, z wyłączeniem informacji o przestępstwach, o których mowa w art. 240 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁶. Wyrażenie tego zakazu dowodowego ma istotne znaczenie gwarancyjne, ponieważ pozwala na zrealizowanie w pełni zasady poufności postępowania mediacyjnego.

¹³ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, t. 1, Warszawa 2015, s. 160.

¹⁴ *Ibidem*, s. 159.

¹⁵ I. Pączek, *Postępowanie mediacyjne jako konsensualne zakończenie postępowania karnego*, www.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/oficyna/lus_Novum_4-16_6-I.Paczek.pdf [dostęp: 21.07.2017].

¹⁶ Dz.U. z 2017 r., poz. 2204, dalej jako: k.k.

TERMIN

Zgodnie z art. 23a § 2 k.p.k. postępowanie mediacyjne nie powinno trwać dłużej niż miesiąc, a jego okresu nie wlicza się do trwania postępowania przygotowawczego. Z praktyki wynika, iż okres miesięczny jest wystarczający do przeprowadzenia skutecznej mediacji, jednak z drugiej strony część doktryny podnosi zarzut, że mediacja niezakończona sukcesem przedłuża tylko okres oczekiwania na prawomocne zakończenie sprawy. Mimo że prawodawca zastrzegł, że czas prowadzenia mediacji nie jest wliczany do czasu trwania postępowania przygotowawczego, nie można nie zgodzić się z krytyką, iż mediacja może wydłużać czas od wszczęcia postępowania przygotowawczego do uprawomocnienia się wyroku. Pożądaną sytuacją jest, aby każde postępowanie mediacyjne kończyło się ugodą, lecz jest to żądanie idealizujące i w rzeczywistości nie do osiągnięcia. Jednak z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość postępowań mediacyjnych kończy się ugodą, która następnie jest uwzględniana przez sąd, co pozwala nie tylko przyspieszyć postępowanie, ale i realizować zasadę ekonomiki procesowej.

MEDIATOR

Kodeks postępowania karnego nie wymienia wymagań, jakie powinien spełnić mediator, zawiera jedynie katalog wyłączeń. Dlatego należy zapoznać się z treścią rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (a dokładnie z przepisami § 2–4). § 2 tego rozporządzenia stanowi, iż wykazy instytucji i osób uprawnionych do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego prowadzą sądy okręgowe. *A simile* wydawać by się mogło, iż postępowanie mediacyjne prowadzić mogą jedynie instytucje i osoby umieszczone w tym wykazie. Tymczasem istnieje możliwość odstępstwa od tej reguły. Zgodnie z § 8 ust. 2 rozp. post. med. sp. karn. jedynie w wyjątkowych sytuacjach organy uprawnione do skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego mogą wyznaczyć taki podmiot spoza wykazu prowadzonego we właściwym sądzie okręgowym¹⁷, o ile oczywiście spełniają określone wymagania.

Postępowanie mediacyjne może prowadzić osoba bądź instytucja. Zgodnie ze wskazanym powyżej rozporządzeniem mediacje w sprawach karnych może prowadzić instytucja wpisana do wykazu właściwego sądu okręgowego, której celem statutowym jest wykonywanie zadań z zakresu mediacji, resocjalizacji, ochrony interesu społecznego, ochrony ważnego interesu indywidualnego lub ochrony wolności i praw człowieka oraz która ma warunki organizacyjne i kadrowe umożliwiające

¹⁷ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, s. 161.

przeprowadzenie postępowania mediacyjnego¹⁸. Zgodnie z § 10 rozp. post. med. sp. karn. postępowanie mediacyjne w imieniu instytucji przeprowadza osoba, która jest jej przedstawicielem i spełnia warunki wymagane dla „osoby-mediatora” określone w § 4 pkt 1–7 wspomnianego rozporządzenia.

Osoba uprawniona, która może samodzielnie prowadzić postępowanie mediacyjne, musi posiadać obywatelstwo polskie, obywatelstwo innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, państwa członkowskiego Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – strony umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej albo obywatelstwo innego państwa, jeżeli na podstawie przepisów prawa Unii Europejskiej przysługuje jej prawo podjęcia zatrudnienia lub samozatrudnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w tych przepisach. Ponadto osoba taka musi korzystać w pełni z praw publicznych i mieć pełną zdolność do czynności prawnych, ukończyć 26 lat, znać język polski w mowie i piśmie, nie być prawomocnie skazaną za umyślne przestępstwo lub umyślne przestępstwo skarbowe, posiadać umiejętności i wiedzę w zakresie przeprowadzania postępowania mediacyjnego, rozwiązywania konfliktów i nawiązywania kontaktów międzyludzkich, a ponadto dawać rękojmię należytego wykonywania obowiązków.

Mimo spełnienia pozytywnych przesłanek, wymienionych powyżej, istnieje katalog wyłączeń, który uniemożliwia poszczególnym kategoriom osób prowadzenie postępowania mediacyjnego. W art. 23a § 3 k.p.k. oraz w § 5 rozp. post. med. sp. karn. możemy odnaleźć ten sam katalog podmiotów podlegających wyłączeniu. Postępowania mediacyjnego nie może przeprowadzać czynny zawodowo sędzia, prokurator, asesor prokuratorski, aplikant tych zawodów, ławnik, referendarz sądowy, asystent sędziego, asystent prokuratora oraz funkcjonariusz instytucji uprawnionej do ścigania przestępstw. W związku z przywróceniem przez ustawodawcę instytucji asesora sądowego, należy sformułować postulat *de lege ferenda*, aby w wykazie podmiotów wyłączonych od prowadzenia postępowania mediacyjnego znalazł się także asesor sądowy, jak ma to miejsce w przypadku asesora prokuratorskiego. Należy ponadto zwrócić uwagę, że wyłączenia te obejmują przykładowo czynnego zawodowo sędziego, *a contrario* sędzia niebędący czynny zawodowo (przykładowo w stanie spoczynku) będzie mógł prowadzić postępowanie mediacyjne.

Należy jeszcze powrócić do treści przepisu art. 23a § 3 k.p.k., w którym występuje odesłanie do art. 40 i 41 § 1 k.p.k., które rozszerzają katalog podmiotów wyłączonych od prowadzenia mediacji. Warto zaznaczyć, że trzeba odpowiednio stosować art. 42 k.p.k., który w § 1 stanowi, że wyłączenie następuje na żądanie sędziego, z urzędu albo na wniosek strony. Przepis ten przyznaje przywilej wyłączenia mediatora na wniosek w przypadku, gdy jego bezstronność budzi uzasadnione wątpliwości. Powinno się wyraźnie podkreślić, iż prawodawca wymaga, aby artykuł ten stosować nie wprost, lecz odpowiednio.

¹⁸ *Ibidem*.

ZASADY

Omawiając tę instytucję, należy zaznaczyć, jakimi zasadami powinno być rządzone postępowanie mediacyjne, które określa rekomendacja Rady Europy. Muszą być one bezwzględnie przestrzegane, a zaliczyć do nich możemy m.in.: 1) dobrowolność – oznacza ona, że nikt nie ma prawa przymuszać kogokolwiek, stosować nacisku czy manipulacji psychicznej dla przystąpienia do mediacji i uzyskania na nią zgody. Z zasadą tą zbieżna jest treść art. 23a § 4 zd. 1 k.p.k., który stanowi, że udział oskarżonego i pokrzywdzonego w postępowaniu mediacyjnym jest dobrowolny; 2) poufność – mediator jest zobowiązany do przestrzegania poufnego charakteru postępowania mediacyjnego. Ma to swoją gwarancję w zakazie dowodowym wyrażonym w art. 178a k.p.k., z którego treści można wnioskować, że nie wolno przesłuchiwać jako świadka mediatora co do faktów, o których dowiedział się od oskarżonego lub pokrzywdzonego, prowadząc postępowanie mediacyjne; 3) bezstronność – mediator nie popiera żadnej ze stron, pomaga jedynie obu stronom w pełnym uczestniczeniu i osiąganiu korzyści z mediacji, musi być obiektywny. Mediatorowi nie wolno zajmować stanowiska w kwestii winy i nie może faworyzować żadnej ze stron. Dwie ostatnie zasady mają swoje odzwierciedlenie w art. 23a § 7 k.p.k., który stanowi, że postępowanie mediacyjne prowadzi się w sposób bezstronny i poufny; 4) akceptowalność – oznacza akceptowanie osoby mediatora i reguł mediacji. Dopuszczalna jest możliwość zmiany mediatora oraz rezygnacji z jego strony, gdyż mediator także musi akceptować dane postępowanie¹⁹.

Dodatkowe zasady wprowadza Kodeks Etyki Mediatora, takie jak zasada fachowości, bezinteresowności, neutralności i szacunku. Przez zasadę fachowości należy rozumieć, że mediatora obowiązuje nabywanie wiedzy i umiejętności, posługiwanie się posiadaną wiedzą zgodnie z dobrem i interesami obu stron. Mediator powinien bardzo dobrze znać techniki mediacji i umieć stosować je w odpowiednim czasie. Zgodnie z zasadą bezinteresowności mediator nie może wykorzystywać kontaktu ze stronami dla własnych korzyści, nie może mieć żadnego osobistego interesu z faktu zawarcia ugody czy sposobu i form, w jakich zostanie zawarta. Wedle zasady neutralności mediatora obowiązuje neutralność wobec przedmiotu sporu. Mediator nie narzuca stronom własnych rozwiązań nawet wtedy, gdy jego zdaniem byłyby najlepsze. Przez zasadę szacunku należy rozumieć, że mediator dba o zapewnienie bezpiecznych warunków do rozmów. Miejsce prowadzenia mediacji, zgodnie z interesem stron oraz z uwagi na podatność stron na zranienia, powinno być neutralne i wygodne. Normatywnie zostało ono określone w § 13 rozp. post. med. sp. karn., który stanowi, że postępowania mediacyjnego nie przeprowadza się w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny ani w budynkach organów uprawnionych do skierowania sprawy do postępowania mediacyjnego, a jedynie w uzasadnionych

¹⁹ A. Rękas, *op. cit.*, s. 4–5.

przypadkach, za zgodą uczestników, można przeprowadzić postępowanie mediacyjne w lokalu zajmowanym przez uczestników lub ich rodziny. Strony powinny czuć się bezpiecznie i być szanowane. Mediacja powinna być prowadzona w odpowiednim tempie, w czasie wyznaczonym przez możliwości i życzenia stron, przy czym trzeba przypomnieć, że nie powinna trwać dłużej niż miesiąc, choć w wyjątkowych przypadkach możliwe jest przekroczenie tego terminu.

Mediacja powinna prowadzić do osiągnięcia przez strony satysfakcji proceduralnej, ale również merytorycznej i psychologicznej, przez którą należy rozumieć poczucie autorstwa stron wobec osiągniętego rozwiązania i ogólne lepsze samopoczucie po przeprowadzonej mediacji²⁰. Przestrzeganie tych wszystkich zasad łącznie jest niezwykle ważne dla osiągnięcia ostatecznego celu, jakim jest uzyskanie ugody, która będzie satysfakcjonowała każdą ze stron.

AKTA SPRAWY

Z mocy prawa mediator jest uprawniony do wglądu do akt sprawy, aby mediacja mogła przebiegać sprawniej, a mediator posiadał podstawowe informacje niezbędne do efektywnego przeprowadzenia postępowania. Zgodnie z art. 23a § 5 k.p.k. mediatorowi udostępnia się akta sprawy w niezbędnym zakresie do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Wątpliwości może budzić zwrot „w niezbędnym zakresie”. Wynika z tego, że to podmiot udostępniający powinien uznać, jaka część akt jest wystarczająca do skutecznego przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Dodatkowo rozporządzenie, o którym była mowa dotychczas, wprowadza zasadę, która uniemożliwia udostępnianie mediatorowi akt, na które rozciągają się klauzule niejawności.

PRZESŁANKI KWALIFIKUJĄCE SPRAWĘ DO POSTĘPOWANIA MEDIACYJNEGO

Bardzo istotną kwestią przed skierowaniem sprawy do postępowania mediacyjnego jest zbadanie czy podmioty, a także charakter sprawy, są odpowiednie, aby postępowanie mediacyjne mogło się toczyć i czy istnieje prawdopodobieństwo, że po skierowaniu takiej sprawy do mediacji zakończy się ona ugodą. Ustawodawca nie wskazuje przesłanek koniecznych, czy to podmiotowych, czy to przedmiotowych, do spełnienia, aby zakwalifikować sprawę do mediacji. Nie wskazuje również takich przesłanek przykładowo. Wydaje się, że decyzja taka zależy wyłącznie od podmiotu prowadzącego na danym etapie postępowanie oraz od zgody czy inicja-

²⁰ Polskie Centrum Mediacji, *Kodeks Etyki Mediatora*, Warszawa 2016, s. 5–6.

tyw strony biernej i czynnej postępowania przygotowawczego, a w postępowaniu sądowym – od pokrzywdzonego i oskarżonego.

W doktrynie formułuje się pomocniczo przesłanki kwalifikujące sprawę do postępowania mediacyjnego, których spełnienie umożliwi skierowanie sprawy do postępowania mediacyjnego, a w dalszym etapie – do osiągnięcia ugody. Przed skierowaniem sprawy należy uwzględnić, czy sprawa w ogóle nadaje się do postępowania mediacyjnego, przede wszystkim czy istnieją podstawy faktyczne oskarżenia, ponieważ w innym przypadku mediacja byłaby bezprzedmiotowa. Warunkiem podstawowym jest ujawnienie pokrzywdzonego, ponieważ bez niego mediacja w ogóle nie mogłaby się odbyć, dlatego nie przeprowadza się mediacji w przypadku tzw. przestępstw bez ofiar. Ważne jest też, aby strony mieszkaly stosunkowo blisko siebie, by mediacja nie sprawiała zbyt wielu trudności. Do mediacji nie powinny trafiać sprawy dotyczące zorganizowanej przestępczości, gdy sprawca był wielokrotnie karany, jest bardzo zdemoralizowany, wykazuje ponadprzeciętne nasilenie agresji i niski poziom empatii. Z drugiej strony pokrzywdzony nie może charakteryzować się postawą zbyt roszczeniową, nietolerancyjną, być nieskłonny do kompromisu czy wrogo nastawiony do sprawcy. Istotną przesłanką jest stan zdrowia psychicznego stron. W posiedzeniu mediacyjnym powinny brać udział osoby w pełni zdrowe psychicznie, w pełni świadome, które mogą działać z odpowiednim rozeznaniem i ponosić odpowiedzialność za podejmowane działania. Strony nie powinny być pozbawione wolności, ponieważ – tak jak przy dużej odległości miejsca zamieszkania – sprawiałoby to problemy komunikacyjne. Do mediacji nie powinny trafiać także sprawy, w których występuje wiele osób pokrzywdzonych i oskarżonych, gdyż założenia mediacji powinny być realizowane przede wszystkim w wąskim gronie, co ułatwia dojście do porozumienia. Ważną przesłanką jest również kwalifikacja prawna czynu zarzucanego oskarżonemu. Choć nie ma w tej kwestii żadnych wymogów, niektóre przestępstwa wykazują większe pole do pertraktacji (jak np. pobicia, groźby karalne). Ostatnią przesłanką, którą należy poruszyć, są okoliczności sprawy, które nie budzą wątpliwości, a przynajmniej nie powinny budzić zbyt wielu wątpliwości, gdyż nie jest zadaniem postępowania mediacyjnego ustalanie stanu faktycznego, a ponadto niedopuszczalne jest negocjowanie, co wydarzyło się w rzeczywistości.

Wszystkie te przesłanki należy traktować łącznie. Są one oczywiście tylko przykładowe, jednak ich spełnienie daje większe szanse na osiągnięcie porozumienia. Mediacja jest szczególnie korzystną formą regulacji konfliktów w tych wszystkich przypadkach, w których strony pozostają ze sobą w stałych i bliskich kontaktach, jak np. w sprawach rodzinnych czy sąsiedzkich, gdy zdarzenie ma charakter jednostkowy, przypadkowy, a konflikt między stronami występuje od niedawna lub sprawa dotyczy przestępstw drobnych, o niewielkiej społecznej szkodliwości²¹.

²¹ A. Rękas, *op. cit.*, s. 10.

SPRAWOZDANIE

Po zakończeniu postępowania mediacyjnego, niezależnie od tego, czy zakończyło się zawarciem ugody czy nie, instytucja lub osoba uprawniona jest zobowiązana do sporządzenia pisemnego sprawozdania z jego wyników i przedstawienia go organowi, który skierował sprawę do postępowania mediacyjnego. Sprawozdanie jest sporządzane z wyników mediacji, a nie z przebiegu postępowania mediacyjnego, inaczej niż w poprzednim brzemieniu interpretowanej normy. Norma ta jest zgodna z Rekomendacją Rady Europy²². Niewątpliwie taka forma sprawozdawczości z prowadzonej mediacji zapewni stronom realizację zasady poufności, którą powinna rządzić się mediacja²³.

Do sprawozdania załącza się ugodę podpisaną przez oskarżonego, pokrzywdzonego i mediatora, jeżeli została ona zawarta. Sprawozdanie to, wraz z ewentualną ugodą, przedstawia się organowi, który skierował sprawę do takiego postępowania. W związku z tym, że postępowanie mediacyjne jest postępowaniem pozaprocesowym, to sprawozdanie z jego przebiegu nie jest równoznaczne z protokołem²⁴.

UGODA

Ugoda zawarta przed mediatorem nie zastępuje wyroku czy postanowienia, do niedawna nie mogła stać się także tytułem egzekucyjnym. Z uwagi jednak na zmienioną treść art. 107 k.p.k. ugoda zawarta w postępowaniu mediacyjnym może stać się tytułem egzekucyjnym po nadaniu jej klauzuli wykonalności przez sąd. Sąd lub referendarz sądowy jednak odmawia nadania jej klauzuli wykonalności w całości lub w części, jeżeli jest sprzeczna z prawem lub zasadami współżycia społecznego bądź zmierza do obejścia prawa. W uzasadnieniu projektodawca tłumaczy tę zmianę faktem, iż mediator nie musi być osobą znajdującą w dostatecznym stopniu prawo²⁵.

Ugoda może mieć również duży wpływ na rodzaj i wysokość kary lub środka karnego oraz na sposób rozpoznania sprawy. Pozytywne wyniki mediacji mogą mieć znaczenie przy orzekaniu o obowiązkach probacyjnych oskarżonego i przy zastosowaniu wobec sprawcy środka karnego w postaci nałożenia obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, co niesie niewątpliwie duże korzyści

²² Zob. pkt 32 Rekomendacji Rady Europy nr R(99)19 o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r. (Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów [Rady Europy] dla państw członkowskich o mediacji w sprawach karnych przyjęta przez Komitet Ministrów dnia 15 września 1999 r. na 679. posiedzeniu przedstawicieli ministrów) oraz komentarz w: „Archiwum Kryminologii” 1999–2000, t. 24, s. 225–243.

²³ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, s. 160.

²⁴ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, s. 117.

²⁵ *Ibidem*, s. 118.

dla oskarżonego, ale i pokrzywdzonego²⁶. Warto zwrócić uwagę w tym miejscu na treść przepisu art. 53 § 3 k.k., z którego wynika, że sąd, wymierzając karę, bierze pod uwagę pozytywne wyniki przeprowadzonej mediacji pomiędzy pokrzywdzonym a sprawcą. Sąd uwzględnia tylko pozytywne wyniki mediacji – rezygnacja z mediacji, niewyrażenie zgody na jej przeprowadzenie czy jej negatywny przebieg nie powinny mieć wpływu na wymiar kary. Ponadto, na podstawie art. 60 § 2 pkt 1 k.k., sąd może nadzwyczajnie złagodzić karę, m.in. jeśli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody. Tym wszystkim przypadkom niewątpliwie służy mediacja, której celem jest spełnienie wymienionych wymagań. Postępowanie mediacyjne jest korzystne też w tych wszystkich przypadkach, kiedy wymierzenie kary, zastosowanie innych środków, nadzwyczajne złagodzenie kary czy zastosowanie środków probacyjnych zależy od postawy sprawcy, chęci naprawienia szkody czy pojednania się z pokrzywdzonym.

POZOSTAŁE PRZEPISY

Omawiane postanowienia nie odnoszą się tylko do przestępstw ściganych z urzędu – *ex officio* i na wniosek, postępowanie mediacyjne może być także prowadzone w sprawach ściganych z oskarżenia prywatnego. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę na przepis art. 489 § 2 k.p.k., z którego można się dowiedzieć, iż na wniosek lub za zgodą stron sąd może, a więc czyni to fakultatywnie, zamiast posiedzenia pojednawczego wyznaczyć odpowiedni termin dla przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Co istotne, odpowiednie zastosowanie ma tutaj wcześniej omówiony art. 23a k.p.k. Postępowanie mediacyjne zastępuje w tym wypadku postępowanie pojednawcze²⁷.

Nie odchodząc jeszcze od tematyki Kodeksu postępowania karnego, należy nadmienić, że zgodnie z przepisem art. 619 § 2 k.p.k. koszty postępowania mediacyjnego w sprawach karnych ponosi Skarb Państwa. Jest to sytuacja godna pochwalenia, gdyż umożliwia ona upowszechnienie instytucji mediacji, a ponadto beneficjentem takiego stanu rzeczy jest właśnie Skarb Państwa, gdyż stosowanie mediacji pomaga urzeczywistniać zasadę ekonomiki procesowej, a co za tym idzie skracać czas postępowania i ograniczać jego koszty.

Do odpowiedniego zastosowania instytucji mediacji z Kodeksu postępowania karnego odsyła przepis art. 8 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia²⁸. Należy jeszcze podkreślić, iż przepisy art. 23a

²⁶ A. Rękas, *op. cit.*, s. 13.

²⁷ *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, s. 118.

²⁸ Dz.U. z 2016 r., poz. 1713 z późn. zm.

k.p.k. stosuje się odpowiednio, a nie wprost. Warto też pamiętać o art. 162 § 1 zd. 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy²⁹, z którego treści wynika, że sąd penitencjarny w przypadku rozpatrywania wniosku o warunkowe zwolnienie uwzględni ugodę zawartą w wyniku mediacji.

PODSUMOWANIE

Coraz bardziej popularna idea sprawiedliwości naprawczej ma swe odzwierciedlenie w instytucji mediacji. Choć nie zawsze istnieje możliwość jej przeprowadzenia, daje wiele pozytywnych uzasadniających wprowadzenie mediacji do polskiego ustawodawstwa. Mimo że instytucja ta nie cieszy się dużą popularnością, należy zauważyć jej pozytywny wpływ na polski proces karny. Warto także zwrócić uwagę, że stosowana w pełni jest jedynie od 2003 r., dlatego należy cierpliwie czekać, aż polskie sądownictwo w pełni zacznie korzystać z dobrodziejstwa przepisów o mediacji. Trafnego spostrzeżenia dokonał S. Waltoś³⁰, który napisał: „[...] warunkiem rozsądnego porozumienia, wyważenia interesów oskarżonego i pokrzywdzonego jest wcześniejsze przeprowadzenie mediacji między oskarżonym (podejrzanym) a pokrzywdzonym”. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że pokrzywdzonym nie zależy tylko na ukaraniu sprawcy, ale przede wszystkim na uzyskaniu zadośćuczynienia za doznane krzywdy. Zdarza się, że ofiara chce, aby sprawca wykonał jako zadośćuczynienie pracę społecznie użyteczną lub spełnił określone świadczenie na cel społeczny. Bywa, że chce usłyszeć jedynie od sprawcy słowo „przepraszam”³¹. W takich przypadkach tak ważna jest właśnie instytucja mediacji.

BIBLIOGRAFIA

- Kitala-Dudek I., *Mediacja w sprawach karnych*, [www.mediacje.pl/files/0_prawo/1%200001007%20mediacje%20w%20sprawach%20karnych%20\(IKD\).pdf](http://www.mediacje.pl/files/0_prawo/1%200001007%20mediacje%20w%20sprawach%20karnych%20(IKD).pdf) [dostęp: 21.07.2017].
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. A. Sakowicz, Warszawa 2016.
- Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. D. Świecki, t. 1, Warszawa 2015.
- O mediacji*, http://mediator.org.pl/o_mediacji/2 [dostęp: 21.07.2017].
- Pączek I., *Postępowanie mediacyjne jako konsensualne zakończenie postępowania karnego*, www.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/oficyna/Ius_Novum_4-16_6-I.Paczek.pdf [dostęp: 21.07.2017].
- Polskie Centrum Mediacji, *Kodeks Etyki Mediatora*, Warszawa 2016.
- Rekomendacja nr R(99)19 Komitetu Ministrów Rady Europy dla Państw Członkowskich o mediacji w sprawach karnych z dnia 15 września 1999 r.

²⁹ Dz.U. z 2017 r., poz. 665 z późn. zm.

³⁰ S. Waltoś, *Wizja procesu karnego XXI wieku*, [w:] *Postępowanie karne w XXI w.*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002, s. 19.

³¹ A. Rękas, *op. cit.*, s. 16.

- Rękas A., *Mediacja w polskim prawie karnym*, Warszawa 2011.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 maja 2015 r. w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach karnych (Dz.U. z 2015 r., poz. 716 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2016 r., poz. 1654 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2017 r., poz. 2204).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2017 r., poz. 665 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2017 r., poz. 1904).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. z 2016 r., poz. 1713 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. z 2003 r., nr 17, poz. 155 z późn. zm.).
- Waltoś S., *Wizja procesu karnego XXI wieku*, [w:] *Postępowanie karne w XXI w.*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002.
- www.mediacja.gov.pl [dostęp: 21.07.2017].
- www.mediacje.lex.pl/czytaj/-/artykul/rodzaje-mediacji-pozwalaja-osiagnac-cel [dostęp: 21.07.2017].
- www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/mediacje [dostęp: 21.07.2017].

SUMMARY

The article discusses the mediation and character of mediation procedure in Polish criminal law based on the Code of Criminal Procedure from 6 June 1997. In the first part of his work, the author shows usage of different forms of mediation. Next, he describes a historical outline of mediation procedure and its way of development. Then, he describes entity-connected terms, a legal person entitled to be a mediator, as well as reasons why somebody cannot be a mediator. Next, the rules of mediation are discussed. Case files and prerequisites for being qualified to mediation are presented. The author also shows what is needed while writing a report and describes the settlement which is at the end of mediation procedure. Additionally, the author talks over extra provisions which enable somebody to use mediation. Finally, the recapitulation of the work is given.

Keywords: mediation; criminal procedure; mediation procedure